OPETUS- JA KULTTUURIMINISTERIÖ

Hallituksen esitys laiksi Suomen Akatemiasta annetun lain muuttamisesta (HE 209/2024 vp)

Sivistysvaliokunta 7.2.2025

Erja Heikkinen ja Laura Hansén

Keskeiset ehdotukset

Tutkimusinfrastruktuuritoimikunta (5 §)

- Nykyistä tutkimusinfrastruktuurikomiteaa koskeva 5 a § kumottaisiin. Komiteasta muodostettaisiin **5 §:n mukainen toimikunta,** jonka **tehtävät ja nimittämiskäytännöt vastaisivat Akatemian muiden toimikuntien tehtäviä ja nimittämiskäytäntöjä.** Toimikuntien tehtäviin lisättäisiin tutkimusinfrastruktuurien rahoittaminen.

- Tutkimusinfrastruktuuritoimikunnan nimittäisi jatkossa **valtioneuvosto** enintään kolmen vuoden määräajaksi ja siinä olisi **puheenjohtajan lisäksi enintään 10 jäsentä**.

- Tutkimusinfrastruktuuritoimikunnasta säädettäisiin jatkossa vastaavasti kuin muista toimikunnista **Suomen Akatemiasta annetun valtioneuvoston asetuksen 1 §:ssä**.
  Tutkimusinfrastruktuuritoimikunnan ja muiden toimikuntien työnjaosta päättäisi lain 4 §:n mukaisesti Akatemian hallitus.

- **Uusi tutkimusinfrastruktuuritoimikunta on tarkoitus nimittää kaksivuotiskaudelle 2026–2027 viimeistään kesäkuussa 2025**. Keväällä 2027 tutkimusinfrastruktuuritoimikunta siirtyisi samaan nimittämisrytmiin muiden Suomen Akatemian luottamuselinten ja strategisen tutkimuksen neuvoston kanssa.

- Opetus- ja kulttuuriministeriö esittää **voimantulosäännöksen porrastamista** niin, että lain muut säännökset voisivat tulla voimaan ennen 1.1.2026.

Läsnäolo- ja puheoikeus hallituksessa (3 §)

- Toimikuntien, tutkimusinfrastruktuurikomitean ja strategisen tutkimuksen neuvoston **puheenjohtajien läsnäolo- ja puheoikeus hallituksessa poistettaisiin** hallituksen strategisen työskentelyn vahvistamiseksi.
- Voimassa olevaa säännöstä on perusteltu erityisesti **tiedonkulun ja Akatemian työn yhteensovittamisen edistämisellä** tilanteessa, jossa toimikuntien puheenjohtajien jäsenyydestä hallituksessa luovuttiin vuonna 2014.
- Hallintoviraston rakennetta ja toimielinten tehtäviä on sittemmin muutettu tavalla, joka turvaa hallituksen, muiden toimielimien ja hallintoviraston välistä tiedonkulkua monipuolisesti (mm. tutkimusjohtoryhmä -> **tutkimuspoliittinen yhteistyöryhmä,** hallintoviraston pääsihteerin virat).
- Jatkossa Akatemian hallitus arvioisi ja määräisi tarvittaessa johtosäännöllä, minkälaista yhteistyötä toimielinten työn yhteensovittaminen edellyttää.

Akatemiaprofessoreiden ja –tutkijoiden palkkaus (9 § 1 ja 2 momentti)

- Vuonna 2010 voimaan tulleen yliopistouudistuksen siirtymävaiheeseen kytkeytyneet ja Suomen Akatemian tutkimusvirkajärjestelmän jatkuvuutta turvanneet **säännökset akatemiaprofessoreiden ja akatemiatutkijoiden palkkauksesta kumottaisiin.**

- Akatemiaprofessoreiden ja akatemiatutkijoiden rahoitus on nykyisin **vakiintunut osaksi Suomen Akatemian rahoitusinstrumentteja**, eikä niiden mainitseminen laissa ole enää tarpeellista.

- **Akatemian rahoittamien tutkijoiden akateemista vapautta turvattaisiin jatkossakin** säilyttämällä voimassa olevan pykälän 3 momentti. Sen mukaan työnantaja ei saa Suomen Akatemian rahoituksella toimivan tutkijan työsuhteessa menetellä tavalla, joka voi vaarantaa tutkimuksen tai opetuksen vapautta.

Tutkimuksen turvallisuus (2 §:n 2 momentti)

- Hallituksen esityksen mukaan lain 2 §:ään lisättäisiin säännös, jonka mukaan tutkimuksen ja tutkimusedellytysten rahoittamista sekä kansainvälistä yhteistyötä koskevien Akatemian tehtävien hoitaminen **ei saa olla ristiriidassa Suomen kansallisen turvallisuuden, Suomen kansainvälisten velvoitteiden tai Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan kanssa**.

- Säännöksen tavoitteena on, että **Suomen Akatemian myöntämällä tutkimusrahoituksella tehtävä tutkimus ja sen tulokset eivät päätyisi käyttöön, joka vaarantaa Suomen huoltovarmuuden, kriisivalmiuden tai turvallisuuden**.

- **Tutkimuksen turvallisuus** on noussut Euroopassa ja laajemmin kansainvälisesti keskusteluun tieteen vapauden rinnalle. Esimerkiksi **Ruotsissa** on Suomen Akatemiaa vastaavaa tutkimusrahoittajaa (Vetenskapsrådet) koskevaan asetukseen (2009:975) lisätty vuonna 2022 säännös, jonka mukaan **Vetenskapsrådetin tulee ottaa toiminnassaan huomioon Ruotsin ulko-, turvallisuus- ja puolustuspoliittiset intressit**.

- **Euroopan unionin neuvoston suositus tutkimuksen turvallisuuden parantamisesta** (C/2024/3510) tukee Euroopan komissiota ja unionin jäsenmaita tutkimuksen turvallisuutta koskeviin riskeihin puuttumisessa. Suosituksessa kansainvälisen tutkimusyhteistyön riskeinä pidetään tutkimustiedon ja -tulosten ei-toivottua siirtoa, ulkomaista vaikuttamista sekä eettisiä loukkauksia. Neuvosto antaa **suosituksia myös tutkimusta rahoittaville organisaatioille. Jäsenmaiden tulee kannustaa tutkimusrahoittajia varmistamaan tutkimuksen turvallisuus tutkimusrahoituksen hakuprosessissa**.

- Ehdotettu säännös varmistaisi sen, että **Suomen Akatemia vastaisi omissa prosesseissaan** siitä, että tutkimuksen turvallisuudesta on asianmukaisesti huolehdittu. Säännöksen myötä Akatemian tulee tehdä rahoitushakemuksille **Euroopan unionin neuvoston suosituksen mukainen riskienarviointi.**

- Ehdotetulla säännöksellä **ei rajoiteta tutkimusaiheiden valintaa tai muita tieteen vapauden keskeisiä tunnuspiirteitä**. Suomen Akatemia, opetus- ja kulttuuriministeriö tai poliittiset toimijat eivät ehdotetun säännöksen nojalla jatkossakaan voi rajata tutkimusaiheita tai estää kysymyksenasetteluja. Poliittisilla toimijoilla ei ole myöskään toimivaltaa puuttua Suomen Akatemian yksittäisiin rahoituspäätöksiin.

- Hallituksen esityksessä ehdotettu säännöksen muotoilu on kuitenkin osoittautunut olevan altis sellaisille väärinymmärryksille, joita ei ole tarkoituksenmukaista edistää. Tästä syystä **opetus- ja kulttuuriministeriö esittää lakiehdotuksen 2 §:n 2 momentin sanamuodon muuttamista siten, että siitä poistetaan sanat ”Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan”** (ks. ministeriön erillinen lausunto).

Muut muutosehdotukset

- Akatemian ehdotuksen mukaisesti Akatemian johtosääntöä koskevaa 12 §:n 2 momenttia ehdotetaan täsmennettäväksi, jotta **lain delegointivaltuudet** olisivat nykyistä selkeämmät.
- Lisäksi ehdotetaan tutkimusinfrastruktuuritoimikuntaa koskevaan ehdotukseen liittyviä **teknisiä muutoksia** 4, 6 ja 8 §:ää sekä 12 §:n 1 momenttiin.

Esityksen valmistelusta

Valmistelu

- Esitys on valmisteltu opetus- ja kulttuuriministeriössä **yhteistyössä Suomen Akatemian kanssa.**
- **Lausuntokierros** (lausuntopalvelu.fi) 25.9.2024 – 30.10.2024. Esitysluonnoksesta annettiin yhteensä **30 lausuntoa** (pyydettiin 91 taholta).
- Saman aikaan valmisteltu **opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalan virastouudistusta**. Suomen Akatemia vastaisi jatkossakin tieteen edistämisestä omana virastonaan. Virastouudista koskeva hallituksen esitys on tarkoitus antaa eduskunnalle kevätistuntokaudella 2025.

Lausuntopalaute 1/3

- **Kansallisen turvallisuuden, kansainvälisten velvoitteiden ja ulko- ja turvallispolitiikan huomioimista koskevan säännöksen (2 §) tavoitteita kannatettiin** pääosassa lausuntoja.
- Useat lausunnonantajat esittivät kuitenkin **toiveita ehdotetun säännöksen täsmentämisestä** tai siirtämisestä laissa eri kohtaan.
- Monissa lausunnoissa edellytettiin myös **perusteluiden täsmentämistä ja konkretisoimista**. Useissa lausunnoissa esitettiin **huoli siitä, että tieteen vapaus, tutkimuksen autonomia tai laatu voivat vaarantua** ja mahdollisesti poliittisen ohjauksen rooli kasvaisi.

Lausuntopalaute 2/3

- **Tieteellisten toimikuntien, tutkimusinfrastruktuurikomitean ja strategisen tutkimuksen neuvoston puheenjohtajien läsnäolo- ja puheoikeuden poistamista Akatemian hallituksen kokouksissa koskevan ehdotuksen (3 §)** osalta lausuntopalaute jakaantui.
- Lähes puolet lausunnonantajista vastusti ehdotusta perusteluna pääsääntöisesti se, että **hallituksen yhteys operatiiviseen toimintaan halutaan turvata jatkossakin**.
- Esitystä kannattavista tai siihen neutraalisti suhtautuvista lausunnonantajista monet esittivät, että jos muutos tehdään, niin hallituksen ja toimikuntien puheenjohtajien **yhteydenpito on järjestettävä ja varmistettava jollain muulla tavalla**. Sekä esitystä kannattavissa että vastustavissa lausunnoissa esitettiin vaihtoehtoisia tapoja toteuttaa hallituksen ja toimikuntien puheenjohtajien välinen vuorovaikutus.

Lausuntopalaute 3/3

- **Tutkimusinfrastruktuurikomitean muuttamista toimikunnaksi (5 §)** kannattivat lähes kaikki lausunnonantajat. Suurin osa lausunnonantajista esitti kuitenkin **näkemyksiä tulevan toimikunnan nimittämiskäytännöstä ja -kriteereistä**. Lausunnoissa korostui tutkimusinfrastruktuureja koskevien päätösten pitkäjänteisyys ja tarve suurten kokonaisuuksien hahmottamiselle. Tästä syystä useissa lausunnoissa korostettiin, että nimittämiskäytännössä tulee voida hyödyntää organisaatioiden parasta asiantuntemusta riippumatta henkilön asemasta organisaatiossa ja myös toimikuntaan tulisi voida nimittää organisaatioiden ylintä johtoa tutkijoiden lisäksi.
- **Akatemiaprofessoreiden ja -tutkijoiden palkkausta koskevien säännösten poistamisesta (9 §)** lausuneista valtaosa kannatti muutosta. Useissa lausunnoissa kuitenkin todettiin, että vaikka akatemiaprofessoreista ja akatemiatutkijoista ei enää säädettäisi laissa, **on tärkeää, että nämä rahoitusinstrumentit säilyvät.**

Lausuntopalautteen huomiointi

- Lausuntopalautteen johdosta lakiehdotuksen 2 §:n 2 momentin sanamuotoa on tarkennettu mm. siten, että se koskee rajatummin vain rahoituksen myöntämistä ja kansainvälistä yhteistyötä koskevia Akatemian tehtäviä.
- Esityksen perusteluita on täydennetty monilta osin lausunnoissa esitettyjen näkökohtien perusteella sekä lausunnoissa esitettyihin Akatemian sisäistä tiedonkulkua, akatemiaprofessoreita ja -tutkijoita koskevien rahoitusinstrumenttien jatkuvuutta sekä akateemista vapautta koskeviin huoliin vastaamiseksi.
- Esitykseen on lisätty perustuslakia ja säätämisjärjestystä koskeva erillinen luku.
- Lakiehdotuksesta on lisäksi poistettu Suomen Akatemian pääjohtajan kelpoisuusvaatimuksia koskeva tekninen muutosehdotus, joka on tarkoitus sisällyttää kevätistuntokaudella 2025 annettavaan sivistyshallinnon virastouudistusta koskevaan hallituksen esitykseen.

Kiitos!